

Հ Ա Ն Դ Է Ս

ՄՐՅԱՆԱԿԱՅ ԲԱՇԽՄԱՆ

Ի Զ Մ Ի Ր Ե Ա Ն Յ Կ Տ Ա Կ Ի Ն *)

— 0 —

Երէկ, Ազգ. Ժողովոյ գումարումէն յետոյ, Պատրիարքարանի մեծ սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Իզմիրեանց Կտակի մրցանակաց բաշխման հանդէսն ընդ նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, ներկայ էին Արօն. և Քաղ. Ժողովոց դիւաններն ու անդամոց մեծագոյն մասը, բաղմամբիւ Երեսփոխանք և ազգային պաշտօնական անձինք:

Նախագահական ամոռին դէմ յատուկ սեղանի մը շուրջը բաղմամբ էին Իզմիրեանց Կտակի Գործադիր Մնայուն Յանձնաժողովոյ անդամք՝

Գեր. Գարեգին վարդապ. Թաթարեան

Արժ. Յովհ. քահ. Հիւնքեարպէյէնտի

• Յովհաննէս քահ. Մկրեան

Վսեմ. Գաբրիէլ էֆ. Նորատունկեան

Մեծ. Յովհաննէս էֆ. Կիւմշեան

• Յովհաննէս էֆ. Էսայեան

Նախ և առաջ Յանձնաժողովոյ ատենապետ Նորատունկեան Վսեմ. Գաբրիէլ էֆէնտի կարգաց հետեւեալ տեղեկագիրը.

Բարձրաշնորհ Ս. Հայր և Տեարք,

Ինչպէս յայտնի է, բարեյիշատակ Յովսէփ Իզմիրեանց բնիկ Աղլարեցի ազգայինն իւր 1874 ապրիլ 15 թուական կտակագրով 20,000 ուրլի գումար մը Կ. Պոլսոյ Ազգ. Պատրիարքարանի տրամադրութեան ներքեւ դրած և սահմանած է որ անոր տարեկան տոկոսեաց կէսն բաշխուի ամ ըստ ամէի մրցանակ ազգային գրականութեան և պատմութեան վերաբերեալ լաւագոյն երկասիրութեանց հեղինակներուն, և միւս կէսն՝ ի նպաստ յատկանայ Կարնոյ կամ Մշոյ մէջ աղջկանց վարժարանի մը:

Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովն, որոյ հալորդուած էր սոյն կտակագիրն կտակարար Աղնուաշուք Աղա Կարապետ Եղեանցի կողմէ, յանձնեց գործադրութիւնն Ազգային Կեդրոնական Վարչութեան, և սա ևս՝ յետ իմաստասիրելոյ բարեյիշատակ հանգուցելոյն կամքն, ըստ կտակագրին՝ մնայուն

(*) Կ. Պօլսոյ Հայոց Պատրիարքարանը պաշտօնադրով ուղարկել էր խմբագրութեանս հանգուցեալ Յովսէփ Իզմիրեանի կտակի Գործադիր Մնայուն Յանձնաժողովոյ Սահակ—Մեհրոպեան գրական մրցանակաբաշխութեան տեղեկագիրը եւ մի ազգ եւս ուղարկած լինելով խմբագրութեանս խնդրել էր հրատարակել, խմբագրութիւնս անցեալ ամսաթիւում հրատարակելով ազգը, սլո՛ւմ եւս մեծ հաճութեամբ հրատարակումէ Իզմիրեան կտակի մրցանակաց բաշխման հանդիսի տեղեկագիրը:

յանձնաժողով մ'ընտրել և պատրիարքական 20 յունվար 1886 թիւ պաշտօնագրով մը սոյն ընտրութիւնն ծանուցանելով յանձնարարեց Յանձնաժողովոյս ի մէջ այլոց որ բարեյիշատակ հանգուցելոյն կողմէ՝ յանուն Սրբոց Սահակայ և Մեսրոպայ հաստատեալ սոյն մրցանակաբաշխութիւնը կատարուի հանդիսաւոր կերպիւ ամ յամէ ազգային յարկի մը ներքեւ յաւուր տօնին սրբոց Թարգմանչացն Սահակայ և Մեսրոպայ Սակայն տարւոյս Յունիս 24ին՝ քննչաց վկայութիւնք որք պիտի գնահատէին մրցանակի արժանի գրական երկերն, տակաւին հաղորդուած չը լինելով Յանձնաժողովոյս Ազգ. Վարչութեան Խառն ժողովոյ արտօնութեամբ սոյն հանդէսն՝ այս նուագ բացառիկ կերպով տեղի կունենայ այսօր:

Եւ ըստ որում հանգուցեալ կտակարարին մահուանէն ի վեր առաջին անգամ է որ Ա. Պոլսոյ Պատրիարքարանի միջոցաւ կը կատարուի մրցանակաց բաշխումն, կարեւոր կը համարիմք մնայուն Յանձնաժողովոյ կատարած քննութեանց և գործողութեանց վրայ խօսելէ յառաջ՝ տեղեկութիւն տալ պատուարժան հանդիսականացդ թէ՝ բարեյիշատակ հանգուցեալն ի կենդանութեան իւրում՝ երկու տարին մի անգամ քննել տալով Ազգին մէջ երեւցած երկասիրութիւններն, հետեւեալ կերպով տնօրինած ու վարձատրած է դայնս:

1877ին հանգուցեալ Վահան վարդապետ Բաստամեանցի տուած է 500 րուբլի՝ վասն Ղատառատանագրոց Մխիթարայ Գօշի և իրաւարանական հետազօտութեանց նորա ի վերայ նոյն գրոց:

1879ին մրցանակի արժանի աշխատութիւնն չգտնուելով տպագրուած է Մովսէս Խորենացւոյ պատմութիւնն, նոյնպէս և Ագաթանգեղոսի տպագրութեան ծախուց մի մասն հոգացուած է՝ յօգուտ Հայերէն գրոց տպագրութեան Ընկերութեան ի Թիֆլիս:

1881ին առաջարկեալ աշխատութիւններէն մրցանակի արժանի դատուած են Հ. Ղևոնդ Ա. Այիշանի «Էիրակ»ը և Նորայր Բիւզանդացւոյ «Հայկական Բառաքնութիւնն» որոց և մրցանակի գումարն բաժնուելով առաջինն ստացած է 1000 Փր. իսկ երկրորդն 500 Փր:

1883ին մրցանակի արժանի գրութիւնք չներկայացուելով, կտակարարին բաղձանաց համեմատ տպագրուած է ի Ս. Բեթրսպուրկ նախ Պատմութիւն Ասողկայ Տարօնացւոյ և ապա Ղևոնդ Երէցի:

Այսպէս բարեյիշատակ հանգուցեալն ի կենդանութեան իւրում քաջալերած է ներկայացեալ գրական աշխատութիւններն և օգտակար համարած է նախնեաց Մատենագրութեան տպագրութեանը սատարել, եւր մրցանակի արժանի երկ մը չէ ելած ի վեր նոյն տարւոյ մէջ:

Կտակագրին գործադրութիւնն Ազգ. Պատրիարքարանի յանձնուելէն ի վեր, Յանձնաժողովոյս ներկայ տարւոյ փետր. 14 թուականաւ պաշտօնական հրաւիրանաց վրայ, քննութեան և մրցման ներկայացան հետեւեալ աշխատութիւնք:

1. «Ընդերոպական նախալեզու» տպագրեալ երկասիրութիւնն Հայր

Սերովբէ Տէրփիշեանի.

2. « Փառանձեմ և Ողիմպիա » Թատրերգական ձեռագիր երկն էմմա. նուէլ էֆ. Ծառեանի.

3. « Ճաշակ ոսկեղէն դպրութեան » միամեայ հաւաքածոյ գրաբառ հանգիսին, կրնծայեն ի լոյս Մատաթիա էֆ. Գարագաշեան և Յակոբ էֆ. Գուրգէն.

4. « Նկարագրական ուղեւորութիւն ի Հայարնակ գաւառս » Մանուէլ էֆ. Միրախորեանի.

5. « Ունիա » Յակոբ էֆ. Ալլահօղլուեանի.

Ինչպէս կը տեսնուի, այս երկասիրութիւններն ամենքն ալ մայրաքաղաքիս մէջ տպագրուած կամ աշխատասիրուած գործեր են. Առաջին երեքին նկատմամբ քննչաց վկայութիւնք թէ և պատուարեր, այլ սակայն անհամաձայն դատուեցան այն պայմանաց կամ ուղղութեան, որոյ համեմատ պէտք է պատրաստուած ըլլան մրցման ներկայացեալ երկք. հետեւաբար աւելորդ է աստանօր մի առ մի յիշատակել այդ գրոց ցոյց տուած առաւելութիւններն՝ պայմանաց մասին ունեցած թերութեանց հետ.

Միայն թերեւս օգտակար ըլլայ ընթերցող ի մէջ այլոց բաղմահմուտ Մատաթիա էֆ. Գարագաշեանի քննադատութեան մէկ հատուածն ի վերայ « Հնդկերոպական նախալեզու » լեզուարանական գրքին.

« Նախ գալով իմ առաձին կածեաց՝ կըսեմ. Գիտեմ և կը վկայեմ թէ Հ. Սերովբէ Տէրփիշեան է հմուտ լեզուարանութիւն (linguistique) կոչուած ուսման. սակայն յիշեալ երկասիրութիւն նորա՝ ըստ իս, թէ և բաղմաշխատ գործ չէ ոչ ապացուցական, և ոչ մանաւանդ հայերէնի բաղմարուեստ կազմութեան գաղտնեաց վրայ նոր լոյս կը սփռէ. Հեղինակին նպատակն, ինչպէս յայտնի է յանուանէ գործոյն, « Հնդկերոպական նախալեզու », է յերեւան հանել, գէթ ըստ գլխաւոր տարերաց, լեզու մը որ եղած է մայր ցեղ մը լեզուաց որ կը թուին լինել դատերք այն կորուսեալ և անհետացեալ մօր. Այս մայր լեզուն կը կարծէ գտնել հեղինակն՝ համեմատելով ընդ միմեանս այն համացեղ կամ համացեղ կարծուած լեզուներն. Թող որ այս ճանապարհաւ դարերով յառաջ անհետացեալ լեզու մը, եթէ կար ևս, երևան հանել գտնարին է, եթէ ոչ անհնարին, դեռ որոշուած կամ ստուգիւ գիտցուած չէ թէ կա՞ր արդարեւ ժամանակաւ այնպիսի մայր լեզու, ուրոյն այժմու կարծեցեալ դուստրներէն. Թողլով սակայն այս կէտը, գամ եղանակին որով հեղինակը կը քննայ ցուցնել այս վերացեալ խնդիրը, Ըսի թէ գործը չէ ապացուցական. Հեղինակը կը ճգնի ծանօթներ հանել անծանօթէ մը որ խնդրոյ տակ է. Զորօրինակ տեսնելով Լատ. argentum, Յուն. argyros Հ. արծաթ, որ ունին իրարու հետ մօտ նմանութիւն, սոցա առաջին վանկն arg կառնու իբր արմատ նախալեզուին մէջ, և անկէ կը գնէ այն եռապատիկ նմանութիւնք. այսպէս արմատը կը ապացուցուի նմանութենէն, և նմանութիւնն՝ արմատէն. Ասոր կըսուի նոյնը նոյնով ցուցնել. Բոլոր գործին տրամաբանական ընթացքն այս է. Բայց մենք ունինք զանգիկ լեզուին մէջ երե-

շէմ, որմէ շիք տարակոյս թէ առնուած է պատրաստ մեր -շէմ-ը բառն ո՞ր գիտէ թէ լատինն իւր argentum, և Յոյնն իւր argyros առած չէ պատրաստ նոյն երէշէմ-էն առեւտրական և կամ ուրիշ յարաբերութեամբ, Եթէ դեննք ևս թէ լատինին, յունին և զանդկին այս նմանութիւնն է հին հասարակաց մօրէ մը, ցորչափ այս մայրը չկայ ի միջի, նմանութիւնը լոկ արտօնութիւն չտար մեզ արմատներ ստեղծելու այն նոյնութիւնն ապացուցանելու համար. նոյնութիւնը կը ցուցնէ միայն թէ այս լեզուները կամ այն լեզուները խօսող ազգերը ժամանակաւ յարաբերութեան մը մէջ էին իրարու հետ: Ուրիշ օրինակ մը, Հեղինակը նոյնպէս ենթադրելով garbh արմատ մը նախալեզուին մէջ, անկէ կը հանէ Պարս. Կէրէֆէն, Գերմ. Կէրֆէն, և Հայ. Կէր-էն, Կէր- բառերը, Գիտենք սակայն գէթ մեր լեզուին համար թէ, մեր գրաւել, գրաւ բառն է պրս. Կէրէյլէ-էն, Կէրէյլ բառէն որ կը նշանակէ հաւատալ, հաւատ, և ոչ Կէրէֆէն բառէն որ է բռնել:

Աւերջապէս ի՞նչ օգուտ մեր լեզուն քոյր ցուցնելու համար ուրիշ լեզուաց, հասարակաց արմատներ ստեղծել, և ջանալ մեր բառերն ևս այն արմատներէն հանել: Մեր լեզուին բառերուն ծագման, ուստի և նոցա դօրութեան, և լեզուին մէջ գործող արուեստագիտութեան եթէ եղած է այնպիսի արուեստագիտութիւն մը, քաջ խելամտելու և անկէ գործնական օգուտ քաղելու համար, մեզ պիտոյ է այնպիսի գործ մը որ ցուցնէ միզ նախ թէ կա՞ն մեր լեզուին մէջ բառեր կամ ձևեր որ ստուգիւ առնուած են այս կամ այն լեզուէ և ճարտարութեամբ հայացած, և երկրորդ՝ թէ այս առնուած բառերուն բնութեան, յատկութիւններուն և ուրիշ պարագայներու համեմատ շինուած են ի նոցունց նոր և նման գաղափարներ յայտնող նշաններ: Այսպիսի գործ մը, որչափ թերութիւն ունենայ, ըստ մեզ է, գէթ մեր լեզուին համար, ստուգիւ պատմականապէս և բանասիրապէս ապացուցական և գործնական երկասիրութիւն լեզուագիտական:

Սոյն այս անաչառ քննադատութեան հետ բախտաւոր պիտի համարէինք զմեզ լսել նաև զկարծիս մեծանուն Քերովրէ Պատկանեանցի, այլ սակայն վերահաս անձնական տկարութիւն մը դժբաղդաբար արգելք եղաւ իրեն հաղորդել մեզ իւր քննութեան արդիւնքն ի մասին վերոյիշեալ երկասիրութեան:

Ոչ նուազ ուշադրութեամբ և հետաքրքրութեամբ պիտի լսէիք անշուշտ «Փառանձեմ և Ողիմպիա» գողտր թատրերգութեան, ինչպէս նաև «Ճաշակ Ոսկեղէն Դպրութեան» հանդէսի պարունակած պատմական և մատենագրական ինչ ինչ ընտիր հատուածոց նկատմամբ քննաց կարծիքն, եթէ ինչպէս ըսինք արդէն, այս երկասիրութիւնք համաձայն գտնուէին կտակին պահանջած պայմանացն և մրցման ենթարկուէին:

Անցնելով ուրեմն միւս գրեանց, նախ լեզուներու պատիւն ունեցանք Վսեմ. Միքայէլ էֆ. Փորթուքալեանի (1) գրադատումն «Նկարագրական Աւղեորութիւն ի հայաբնակ գաւառս» գրքին նկատմամբ, որ ահաւասիկ,

(1) Նախադրած Մոքսաթան Բարձրագոյն Ժողովոյ:

Օրթ. Ա. Գ. Ե. Ղ. 42/24 Յուլիս 1887

Վսեմափայլ էֆէնտի:

Ուշի ուշով ընթերցայ նկարագրական Ուղեորութիւն ի Հայաստանի գաւառս Արեւելեան Տաճկաստանի. խորագրով տեղագրութիւնը. բաժանեալ յերիս մասունս, զոր երկասիրած է Մանուէլ Ա. Միրախորեան էֆէնտին, և որոյ նկատմամբ իմ գաղափարս և դատաստանս հարցնել բարեհաճեր էիք Ձեր 22 Ապրիլ 1887 և 24 թիւ պատուական նամակաւ:

Այն լայնածաւալ պետութիւնը որոյ մէջ կը բնակի հայ ազգին մեծագոյն մասը, ճոխութեան և գիտութեան անհուն և ամենազանգանձեր կը պարունակէ, որք տակաւին անծանօթ են մեզ, Այդ գանձերէդ կարելի եղած օգուտը քաղելու համար, նախ և յառաջ կարևոր է ճանաչել մանրամասնօրէն այդ երկիրդ, Վասնորոյ Միրախորեան էֆէնտի ձեռնարկութիւնը յոյժ գովելի և պիտանի է:

Բայց այդպիսի գործոյ ոչ մէկ մարդու ջանքը և ոչ մէկ ուղեորի գիտութիւնը բաւական է, Հարկ է որ աշխատութիւնը բաժանի. հանքարան և երկրարան մը աշխարհիդ խաւերը քննէ. ճարտարապետ մը հին և նոր ձեռակերտից ոճը՝ արուեստը, շափերը և պատկերը ծանօթացնէ. հնագէտ մը արձանագրութիւններով և այլ յիշատակարանօք պատմութիւնը հաստատէ. մէկը՝ այլ և այլ քաղաքաց տեղեաց վաճառականական ներկայ առնչութիւնքն և սոցա ընդարձակման համար հնարաւոր միջոցներ ցուցանէ. ուրիշ մը բնակչաց բարքը, կրօնքը, գիտութեան կամ տգիտութեան աստիճանը ուսումնասիրէ և նկարագրէ. այլ ոմն արդի յոյժ պակասաւոր քարտէսները և ցեղարանական, տեղագրական կամ բուսաբանական անօր ծանօթութիւնքը ճոխացնելու կամ ճշդելու ղրաղի, ևլն ևլն. Այդ զանազան ձեռնարկութիւններդ առանձին առանձին մասնագիտաց ձեռօք կատարուելէ ետքը միայն կարելի կըլլայ ընդհանուրին բաւական ճշգրիտ տեսութիւն մը կամ նկարագիր մը յարդարել, Մասնագիտութիւնը հարկաւոր է. վասն զի առանց ասոր մարդս շատ անգամ բնաւ չտեսներ և կամ ստուերակերպ կը տեսնայ ինչ որ երկրին երեսը յայտ յանդիման կը ցուցանէ նմա. իսկ ինչ որ անոր ծոցուն մէջ գաղտնի պահուած են, թաղուած կը մնան ի սպառ. — Վարժեմ թէ ամէն անոնք որ Օսմանեան գաւառաց տեղագրութեամբ ղրաղիլ կուզեն, պարտին վերոյգրեալ գիտութեանց մի քանին իրենց ծայրալիր պարապմանց նիւթ ընտրել:

Ձեմ կրնար զրուցել թէ Միրախորեան էֆէնտին այդպիսի պատրաստութեամբք ձեռք զարկած ըլլայ գործոյն. իւր երկասիրութեանը մէջ ուղած է ամփոփել ամենայն կարգի տեղեկութիւնք, բայց սոքա շատ անգամ աւելի ընթերցողին հետաքրքրութիւնը կը յուզեն քան կը գոհացնեն: Աղբակ գաւառին նկարագրութեան մէջ որ այդ երկասիրութեանդ ամենէն նշանաւոր մասն է, և որուն համար ուրիշ կողմանէ շնորհակալ ըլլալու պարտական եմք հեղինակին, այդ պատրաստութեան պակասն աւելի զգալի է:

Այսու ամենայնի, այդ գիտողութիւններդ ընելով, չեմ ուզեր հեղինա-

կին արդիւնքը նուազացնել, Պէտք չէ մոռանալ թէ ի՞նչ դժուարին բան է ասիական ներքին գաւառաց մէջ ճանապարհորդելը. թէ որքան խոչընդոտներ կը յարուցանեն մանաւանդ մանրակրկիտ քննութեան բնակչաց մերթ վայրենի բարբը, մերթ աւելորդապաշտութիւնքը, Միրախորեան էֆէնտի արեւելցի ռազմիրայ մի է որ ուրիշներու կոխելու չհամարձակած տեղերը կուզէ մտնել, անօթութիւնը, ծարաւը, վտանգի երկիւղը չեն կրնար զինքն յետս կասեցնել իւր կէտ դրած նպատակէն. իւր գրութեանը մէջ կան այնպիսի նորանոր տեղեկութիւններ զորս կարծեմ ոչ ոք տակաւին հաղորդած է ի տոհմային կամ յօտարազգի ճանապարհորդաց:

Ահա այդ յատկութիւններով Միրախորեան էֆէնտին յոյժ պիտանի ըրած է իւր երկասիրութիւնը. կարելի է թէ ուրիշներն այսուհետեւ աւելի հեղինակութեամբ ճառագրին և լուսարանեն ինչ որ ինքը արտորնօք տեսած է և մասամբ իւրիք մթոյ մէջ թողուցած: Բայց պատմական մէկ քանի նշանաւոր վայրեր ինքն առաջին եղաւ մատնանիշ ընելու ու այդ արդիւնքն ալ փոքր չէ: Միրախորեան էֆէնտի իրեն յատուկ ոճ մի ունի, որ թէպէտ ընդհանրապէս գիւրասահ չի կրնար ըսուիլ, և մերթ ընդ մերթ խրթին ալ է, բայց ունի եղական և գաւառական բացատրութեան ձևեր, որով համայն գրութիւնը նկարագրուած տեղեաց գոյնը կառնու և անոնց նշանը կը կրէ:

Իմ խոնարհ դատողութեամբս, կարծեմ թէ բոլորովին համաձայն կրկւայ
բարեյիշատակ Յովսէփ Եղմիրեանցի գիտաւորութեանը, վարձատրել Միրա-
խօրեան էֆէնտիի երկասիրութիւնը, թէ սորա բուն արժէքին համար և թէ
ի քաջալեր նմանօրինակ աշխատութեանց, ($\text{Մ}=\frac{1}{2}\cdot\text{Հ}+\text{Բ}=\frac{1}{2}\cdot\text{Զ}$)

Ubius

Ազնուափայլ Տէրութեանդ

10th Dec 2002

ሆኑታህፈት፣ ቀበሌና፣

Գեր. Խորէն Արքեպիսկոպոս Նար—Պէյ, որում նմանապէս դիմած էինք,
հետեւեալ կերպով կը հաղորդէ ձեզ իւր ուղղախոհ դատաստանն.

Վսեմափայլ Ատենապետ Էֆէնտի,

2եր 22 ապրիլ Թուակիր առ իս ուղղեալ նամակին զուգակցելով Մանուէլ Էֆ. Միրախորեանի երկասիրութիւնն մակագրեալ «Նկարագրական ուղեւորութիւն ի Հայաբնակ գաւառքս», կը առաջարկէիք ինձ՝ յանուն Պատ. Յանձնաժողովոյդ, իմաստասիրել զսոյն տեղագրութիւն, և բարեյիշատակ Յովսէփ Իզմիրեանցի կտակեալ մրցանակարաշխութեան ոգւոյն և նպատակին համաձայն գնահատելով զայն, քննութեան արդիւնքն հաղորդել Ձեզ:

Ինչ եղեալ յանձնարարութեան համեմատ՝ ընթերցայ վերոյիշեալ նկարագրական ուղեորութիւնն, որ երեք մասի բաժնուած է, և սկսեալ ի Տրապիզոնէ՝ կը յանգի վերադարձիւ ի Բարձր—Հայս, յաւելմամբ նկարագրի Հայ գիւղացւոց տարեկան կենաց չորս եղանակի, և տանուտերական իշխանութեան, վաճական տրոց և քրթաց վրայ համառօտակի ծանօթութեամբք:

Թէպէտ հեղինակն կանգունէ զիւր տեղագրութիւնս զիւր ինքնին սակայն չգտայ անդ գիտնական ուղևորութեան մը հանգամանքներ՝ հնագիտական, երկրաբանական, բուսաբանական և այլն տեսակէտներով, Թերի է պատմաբանական և մատենագրական յիշատակներէ, լեզուի և ոճոյ կը պակսին ինամբ, և յայտնի կերևին նշանք հապճեպ գրութեան ընդհանրապէս, միանգամայն՝ հեղինակին տեսութիւններն՝ ուրեք ուրեք իրենց վիճելի կողմերն ունին:

Բայց սակայն գովելի կը գտնեմ հեղինակին ազգասիրական ոգին՝ որ բոլոր գրուածոյն մէջ կը փայլի, և ցուցուցած ըստ բաւականի հմտութիւնը, խոհեմութիւնն և անձնուէր աշխատութիւնն ի հետազօտութիւն մեր հայրենի երկրին, և ի ծանօթացումն նորա արդի վիճակին՝ գէթ արտաքնապէս:

Հետևաբար՝ եթէ Միրախորեան էֆէնտիի սոյն տեղագրութիւնը չկարենայ համարուիլ կատարեալ գործ մը, արժանաւոր առաջին մրցանակին, բայց և այնպէս՝ ինձ կը թուի թէ կարելի է պատուել զայն մրցանակաւ իւրիք. ոչ միայն ի վարձատրութիւն աշխատութեանց և զոհողութեանց նորա՝ որով կը հանդիսանայ մինն ի ջանասէր տեղագրաց Հայաստանի, — այլ զի, քաջալերուի նա՝ և այլք ևս այսուհետեւ՝ ի նմանօրինակ երկասիրութիւնս՝ օժտեալս առաւելագոյն կատարելութեամբ, յօգուտ Հայ ազգին և աշխարհագրութեան նորա:

Հաղորդելով Պատուարժան Յանձնաժողովոյդ զարդիւնս քննութեան իմոյ և զգնահատութեան՝ թողում իմաստութեան նորա անօրինել զարժանն:

Մնամ յարգանք և օրհնութեամբ

Աղօթարար

ԽՈՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ի Պէշիքթաշ, 29 մայիս 1887

Իսկ Յակոբ Ալլահվերտեանի «Ուլնիա» երկասիրութեան վերաբերմամբ ահաւասիկ ինչ որ կը գրէ մեզ մեծաշուքն ազա Կարապետ Եղեանց:

Մեծապատիւ Պ. Ատենապետ.

Պ. Յ. Ալլահվերտեանի «Ուլնիա կամ Զէյթուն» երկասիրութիւնն ինձ յուշարկելով հարցրել էիք իմ կարծիքս նորա մասին: Ես թէպէտ զբաղուած լինելով չափազանց՝ միջոց չունեցայ ուշի ուշով ուսումնասիրելու այդ գիրքը, բայց կատարած լինելու համար Ձեր յանձնարարութիւնը՝ ահա կարճառօտիւ յայտնում եմ իմ կարծիքս նորա մասին, որչափ որ հնար ունեցայ ծանօթանալու նորան:

Ա. Այս գիրքը մի համագրութիւն է Զէյթունի հայ ժողովրդեան և ուսումնասիրում է նորա ընտանեկան, մտաւոր և բարոյական կողմերը հանգերձ տեղւոյն աշխարհագրական տեղագրութեամբ, և տալիս է նիւթ հետազօտելու Զէյթունի բարրաոը: Պատմական մասը պակասում է նորա-

նում. բայց այս թէպէտ և մեծ թերութիւն է գրքի լրութեան՝ սակայն պէտք է վերագրել այնպիսի հանգամանքներին որոնք աւելի զօրաւոր են եղել քան հեղինակի ցանկութիւնն՝ այս մասում եւս գիրքը փակատար անելու:

Բ. Գրքի Ա. և Բ. մասերը, որոնք իսկապէս հեղինակին են պատկանում՝ օգտակար են, որովհետեւ մատակարարում են առատ նիւթ՝ ուսումնասիրելու համար Զէյթունի հայոց մտաւոր և բարոյական յատկութիւնները և համեմատելու համար ուրիշ գաւառների ժողովրդեան հետ. Հեղինակն այստեղ գովելի մանրազննութեամբ նկարագրում է Զէյթունցուն, նորա ծննդեան օրից մինչև մահն ու թաղումը, և հաղորդում է բազմաթիւ մանրամասն տեղեկութիւններ, որոնք խիստ կարեւոր են ժողովրդագրութեան համար. Բայց այս մասերն ունին իրանց թերութիւններն ևս, որոնք գլխաւորապէս գրականական ոճի և լեզուի մէջ են պարունակվում. ոճն այնքան կրճատ և համառօտ է որ այս մասերը կարծես ոչ թէ բուն շարադրութիւնը լինին, այլ ծրագիր (programme) մի ընդարձակ շարադրութեան, Լեզուն ևս զերծ չէ թերութիւններից, և ինչպէս երևում է գրաբառը տեղ տեղ զգալի կերպով ներգործել է նորա աշխարհաբառին վերայ, որ երբեմն բաւական խորթ է թուում:

Գ. Երրորդ մասը, որ պարունակում է Զէյթունի բարբառով անէծք և օրհնութիւնք, երգմունք, առակք . . . և փոքրիկ բառարան՝ արժանի է ամենայն համակրութեան. դոքա շատ թանկագին նիւթեր են լեզուագէտին՝ մեր բարբառների և գրական հին ու նոր լեզուների համեմատական ուսումնասիրութեան համար:

Դ. Այս բոլորից հետևում է, որ գիրքը օգտակար և գովելի ձեռնարկութիւն է և մշակուած է բաւական հասուն կերպով, նորա թերութիւնները վերաբերում են ո՛չ թէ նիւթին և բովանդակութեան, այլ արտաքին կազմութեան, ուստի և շատ չեն նուազեցնում նորա արժանաւորութիւնները:

Եւ կարծիքով այս գիրքը՝ թէ՛ իւր բացարձակ արժանաւորութեանց համար և թէ՛ քաջալերելու համար նման և աւելի կատարեալ ձեռնարկութիւններ՝ արժանի է տարեկան մրցանակի, կամ գոնէ նորա մէկ մասին, եթէ լինին ուրիշ արժանաւոր գործեր ևս:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԶԵԱՆՑ

8 յունիսի 1887

Ս. Պետերբուրգ

Պատուարժան քննչաց վկայութիւնները ստանալէ յետոյ Յանձնաժողովս գումարելով ի նիստ ընդ նախագահութեամբ Ամեն. Պատրիարք Հօր, և ի նկատ առնլով երկասիրութեանց պատրաստութեան եղանակը, հեղինակաց ունեցած անձուկ միջոցներն և այլ պարագայներն և ի քաջալեր այլոց՝ միաձայնութեամբ արժան գատեց որ Սահակ Մեսրոպեան մրցանակը այս տարի բաշխուի ընդ մէջ այս երկու հեղինակաց, տրուելով, առաջնոյն՝ այն է Մանուէլ էֆ. Միրախորեանի 35 ոսկի՝ վասն նկարագրական ուղևորութեան:

և երկրորդին՝ Յակոբ Էֆ. Ալլահաճերտեանի 25 ոսկի՝ վասն Ուլնիա անուն երկասիրութեան:

Հարկ չէ ըսել թէ սոյն երկու դրեանք մրցման մատուցուելէ առաջ՝ արդէն տպագրութեամբ ի լոյս ընծայուած են՝ հաւանութեամբ Հանրային Արթութեան Պաշտօնատան:

Յանձնաժողովս իրրե թարգման փափաքանաց և ըղձից բարեյիշատակ և ազգասէր հանգուցելոյն Յովսէփայ Եղմիրեանց, ջերմագին կը բաղձայ որ այս վարձատրութիւնք քաջալեր և հրապոյր մ' ըլլան հեղինակաց յառաջիկայ տարիներու մէջ հետզհետէ առաւել հմտալից և կարեւոր աշխատութիւններ պատրաստելու և այլ ոչ միայն մայրաքաղաքիս գրագիտաց և հեղինակաց մէջ, այլ և այն ամեն երկիրներ ուր կը գտնուին մշակք ազգային գրագիտութեան և պատմութեան և գիտուն հետազօտողք, զի կտակին պայմանաց մին ևս է որ ընդունուին ի գնահատութիւն բոլոր այն երկասիրութիւններն որք են հայ լեզուաւ, աշխարհաբառ թէ գրաբառ, ձեռագիր կամ տպագիր, առանց նկատողութեան առնելու երկիրն ուր նոքա զըրկուած են:

Եւ արդարեւ ուսումնասիրելու նիւթք այնքան ճոխ են և բաղմազան որ Յանձնաժողովոյս իրաւունք կուտան յուսալու թէ երբ մեր գրագէտք լուրջ նկատողութեան առնուն և քրքրեն նախնեաց թողած մատենագրական գանձերն, ի հայ կամ յօտար լեզու, և ի լոյս բերեն ինչ որ կը վերաբերի անցելոյն մէջ հայոց ունեցած կենցաղին, բարուց և սովորութեան, անցից և յիշատակարանաց, պատմական, տեղական, նկարագրական, լեզուաբնական ևլն, առաւել ևս օգտակար ծառայութիւն մը մատուցած կըլլան հայ գրութեան և արժանապէս կը պատասխանեն կտակարարին բուն նպատակին, որ միակ առարկայն է մեր ամենուս ըղձից և ջանադրութեանց:

Ներկայք ջերմ ծափահարութեամբ ողջունեցին Յանձնաժողովոյ տեղակազրութիւնն:

Յետոյ, Քաղ. Ժողովոյ Ատենապետ Ասեմ. Նուրեան Էֆէնտի խօսք առնելով, բացատրեց թէ ինչ կերպիւ կազմուած էր այդ մնայուն Յանձնաժողովն որ նոյն իսկ բարեյիշատակ բարերարին կտակի տրամադրութեանց կը համապատասխանէր: Նուրեան Էֆէնտի գովեց Յանձնաժողովոյ աշխատութիւններն և յարելով թէ առաջին անգամն էր որ այս տեսակ հանդէս մը տեղի կը ունենար ազգին մէջ, ծանոյց թէ այս հանդէս յառաջիկայ տարւոյ մէջ Սրբոց Թարգմանչաց տօնին օրը տեղի պիտի ունենայ աւելի շքեղօրէն: Ապա խնդրեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօրմէն որ օրհնէ մեծանուն հանգուցելոյն յիշատակը:

Ս. Պատրիարք Հայրն ոտքի ելնելով գովեց և օրհնեց Եղմիրեանց աղա Յովսէփի յիշատակն և հոգեհանգստեան աղօթքներ կարդաց: Ներկայք յոտնկայս ունկնդրեցին Ս. Նախագահին բանից և այս գեղեցիկ հանդէսը փակուեցաւ:

Ապա զովացուցիչ ըմպելիներ և օշարակներ մատուցուեցան հանդիսականաց: